

ELEŞTİRİ VE YORUM HAKKININ İLETİŞİM KAVRAMI İÇERİSİNDE YENİDEN YORUMLANMASI

Seçil BANAR*

Re-Interpretation of the Right to Criticise and to Interpret Within the Concept of Communication

One of the conditions necessary for the societies to be able to reach to the level of contemporary civilization, in order to get rid of underdevelopment, is to seek ways and means to utilize, at the maximum level, the concept of communication and its resources, so that they could be more efficiently utilized and be adapted to the system. Presently, the borders of mass communication are eradicated due to rapid scientific and technological developments and environmental factors, and together with the intensive demand for the mass communication media, the competition between the different media groups are increasing proportionately. Accordingly, the struggle of survival of these groups in order to be able to stand the rigors of intensive competition, necessitates the increase in their ratings and circulations and the need to differentiate. These goals are often

* Yard.Doç.Dr. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Basın ve Yayın Bölümü

accomplished by trying to reach at different approaches for the understanding of criticism-interpretation in news to make them more interesting and attractive, and easily comprehensible, thus leaving objectivity behind.

This study aims to shed light on how the concept of criticism-interpretation is evaluated in media, especially in press and how it is organized within the framework of reports and documents in the international platform.

Key Words : criticism, interpretation, message, freedom of expression personal right, public interest.

.....

Günden güne çoğalan iletişim ihtiyacını gidermek ve çağı yakalamak durumunda olan toplumlar, iletişim araçlarını ve yöntemlerini gelişime paralel olarak çeşitlendirme çabası içerisindedirler. İletişim sistemleri ve bilgi iletme yöntemlerinde talep edilen ihtiyaçlar ise uygulamalarda farklı işleyişleri gerektirmektedir. İletişim ve gelişme arasındaki doğru orantının farkedilmesi üzerine iletişim araçlarındaki çeşitlenme ve bu araçlarla gerçekleşen haber sunumlarındaki yenileşmeye hız verilmiştir.

Televizyon, radyo, video, internet, teletex gibi kitle iletişim araçlarının toplumların yaşamında oldukça işlevsel biçimde gündeme gelmeye başlamasıyla buluşlar arası rekabet ortamı da hız kazanmıştır. Gelişme ve büyüme arzusu, maddi çıkarlar iletişim ortamlarında farklı bir ele alış gerektirmiş ve doğal olarak bu

tutum, haberlerin aktarımında farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Kitle iletişim araçlarından kuşkusuz en eskisi ve sözlü iletişimi bitirip, kelimelerin kalıcılığını sağlayarak geçmiş arşiv yöntemiyle bugüne taşıyan basında bir dizi farklılıklar da göze çarpmaktadır.

İnsanlar arasındaki iletişimin yalnızca haber alışverişine bağlı olmadığı, asıl önemli olanın düşüncelerin alışverişi olduğu ortamlarda (Gürel,1984:85) kitap, broşür, dergi ve özellikle de gazetenin içinde yer aldığı yazılı basın, toplum içinde düzenli olarak yayımlanan haber veya bilginin, düşünce veya kanıların tümüdür (Kabacaklı, 1990:16). Başkaları tarafından bilinmeyen, insanın iç dünyasıyla ilgili olan düşünceler açıklanamadığı durumlarda düşüncenin güvence altına alınmasının bir anlamı kalmamaktadır. Ancak bireyler kadar ilerlemek isteyen toplumlar da gerçeği aramak, bundan dolayı da düşünüleni ortaya koymak durumundadırlar. İnsan hak ve özgürlükleri, benzer düşünceler sonucu insana özgü yetiler ve yaşam koşullarından doğmuştur. Ancak, yönetenlerin, kişilerin düşüncelerini açığa vurmalarından duydukları rahatsızlık; bazı ifadelerin önlenmesini, yasaklanmasını gündeme getirerek düşünce ve ifade özgürlüğü mücadelesini başlatmıştır.

Kişinin iç dünyasını başkalarından koruması, özel yaşamını hiçkimseyle paylaşmaması eski ve insancıl bir duygu olarak günümüze taşınmıştır. Kamusal çevreyi herkesle, aile hayatını aile bireyleriyle ve çalışma hayatını da işyerindekilerle paylaşan birey özel yaşamına giren olayların gizli kalmasını isteme hakkına sahiptir. Bu nedenle kişinin özel yaşam alanına giren faaliyetleriyle

İlgili temel hak olarak kendisini gösteren, kişilik hakkı, özel hayatın gizliliği ve korunması ile yine vazgeçilmez temel özgürlüklerden olan basın ve ifade özgürlüğü birbirlerini sınırlandıracak biçimde karşı karşıya gelmektedir. Özellikle toplumda sosyal ve politik açıdan önde gelen kişilerin kişisel görüşleri, özel yaşamları, üzüntü ve sevinçlerinin kamuoyu tarafından bilinmek istenmesi, bazı durumlarda bilinmesinde fayda oluşu özel yaşamın gizliliği ve korunması hakkının basın özgürlüğü karşısında sınırlandırılması sonucunu getirmektedir. Bununla birlikte, kamuoyunun bilgilenme hakkının da bir sınırı olduğu bilinmektedir. Bu sınır aşılmadığı müddetçe kişilik hakları, şeref, haysiyet, özel hayatın gizliliği ve korunması hakkı tamamen ihlal edilmemiş olacaktır (Şen,1996:1-2).

İşte daha önce farklılığından bahsedilen, bilgi edinmeye, kamuoyu oluşturmaya en uygun kitle iletişim araçlarından birisini basın oluşturmaktadır. Günümüz elektronik medyası karşısında basının avantajı yalnız her istenildiği an ulaşılabilmesi değil, konuların ayrıntısıyla ve yorum katılarak ele alınmasıdır. Özellikle de bölgesel anlamda basın kavramı içerisinde yer alan gazetelerin yöreye ilişkin güncel haberler içermesi diğer kitle iletişim araçlarına göre onu farklı kılmaktadır (Schlapp, 1997:13-14). Görevi doğru bilgiyi kamuoyuna aktarmak olan gazelerin ifade özgürlüğü hakkı kapsamında yayınladıkları haberlerle kamuoyunun bilgi edinme hakkı gerçekleşmiş olmaktadır. Sonuç olarak da toplumda hakkında bilgi edinilmesi arzu edilen sanatçı, siyasetçi, sporcu gibi ünlülerin kişilik haklarını sınırlandırıcı veya müdehaleyi doğuran durumlarla karşılaşmaktadır. Bir başka deyişle kişilerin özel yaşamlarıyla kişilik hakları, halkın gerçekleri öğrenme hakkı veya

medyanın kamu adına yürütmeye çalıştığı ifade hakkı özgürlüğü birbirlerini kesecek şekilde çatışmaktadır.

Burada basın organı olarak adlandırılan gazetelerin ifade özgürlüğü hakkını kullanmak adına yayınladıkları haberlerde bilgilendirirken, yapılan eleştiri ve yorumlar sınırı aşabilmekte ve iletişim sırasında karşı tarafın kişilik hakları ve özel yaşamı suistimal edilebilmektedir. Oysa sistemdeki taraflar arasında bilgi alışverişini gerçekleştiren bir paylaşım süreci (Doğan, 1998:45) olarak iletişim kavramı, kişilerin bilgi, düşünce ve tutumlara sahip olabilmeleri amacıyla bu duygu ve düşüncelerin kişilere yorumsuz olarak aktarılmasıdır (Kaya, 1985:1). Eleştiri ve yoruma haberde yer verilmezken köşe yazılarında veya özel yazı dizilerinde yazar tarafından yapılan eleştiriler, konu ile ilgili yorumlar özellikle aranmakta ve böylesi eleştiriler, öznel ifadeler okur açısından daha kabul edilebilir durumlar yaratmaktadır.

Kitle iletişiminin sözkonusu olduğu durumlarda haberin, bilgi ve kültürün insan topluluklarına ulaştırılmasında ileti kadar önemli bir diğer unsur olarak; iletiyi aktaran, yayan ve dağıtan araç ve tekniklere de ihtiyaç duyulmaktadır. McLuhan'ın da dediği gibi "mesaj aracın kendisidir." İletişim sırasında iletinin aktarılma şeklinin özelliği nedeniyle doğal olarak içerisinde bir mesaj taşımaktadır. Araçların taşıdığı içerik o aracın nasıl bir mesaja yöneldiğini de belirlemektedir. Her yeni araç bir önceki teknolojik içeriğe karşılık gelmektedir. Televizyonun içeriği haberler, haber programları haberlerin içeriği olayların aktarıldığı yazılı metinler, yazılı metinlerin içeriği ise söz ve sözlü anlatımlardan oluşmaktadır (Doğan, 1998: 45).

Bireylerin haber alması, toplumsallaşması, tartışma, eğitim, kültür, eğlence, uyarma ve bütünleştirme gibi temel toplumsal işlevleri yerine getiren iletişim, teknolojik olarak ve iletişim araçlarının kapsamı açısından da tartışmalar gündeme getirmektedir. Toplumsal işlevleri açısından iletişim ve iletişim araçları iyi veya kötü olarak değerlendirilmemelidir. Ekonomik olarak güç ve eğitici rol üstlenen iletişim, tarafsız olamayan iletişim araçları nedeniyle gazete okurları üzerinde etkili olabilmektedir. İletişim sektörünün her alanında olduğu gibi basın sektöründe de teknoloji gittikçe karmaşıklaşmakta ve pahalanmakta dolayısıyla tiraj kaygısı, ekonomik güç, siyasi görüşler ve çeşitli baskılar haber konuları, dağılımı, içerik ve üslupte farklı olmayı getirmektedir. Farklılaşmakla kastedilen ise gazeteler tarafından; haberi elde edemez doğruluklarını ispatlamadan, dikkat çekmek adına içeriği tahrif edip eleştiri ve farklı yorumlara yolaçacak şekilde kişilik haklarına saldırmak, yargısız infaz kararı vermek şeklinde algılanmaktadır. Ayrıca gazetelerin kendi bünyelerinde de kurumun genel tutum ve siyasi görüşlerine aykırı farklılaşmalar da sözkonusu olmaktadır. Gazete çalışanının tutum ve görüşü ne olursa olsun günümüz koşullarında işini kaybetme uğruna, basın meslek ilkeleri ve etik kurallar birtarafa bırakılarak haberlerde farklılaşmak ve daha çok okura ulaşmak için eleştiri ve yorumun haberde varolacağını göstermektedir. Ancak sınırları hukuk kurallarında olduğu gibi kesin çizgilerle belirlenemeyen ve eleştiri-yorum hakkının kullanımı sonucu kişilik haklarının ihlali durumunda yaptırımı, hukuk alanındaki farklı olarak kınama, kabul görmeme şeklinde olup cezai müedelerin işlerliğinin olmadığı

durumlarda uygulamaya konan birdizi bildirge gündeme gelmektedir. Özellikle eleştiri ve yorumun sınırlarının aşıldığı durumlarda uluslararası sözleşmelerde ve bildirgelerde kişilerin şeref ve haysiyetleri ile özel yaşamları korunmaya çalışılırken basın ve gazete çalışanlarının söz söyleme, haber verme, ifade özgürlüğü ve kamuoyunu bilgilendirme hakları da gözönünde bulundurulmuştur.

Uluslararası Bildirgelerde Eleştiri ve Yorum Hakkı

Basın organlarında ifade özgürlüğü kullanımı sırasında bilgilendirirken yapılan eleştiri ve yorumun kesin sınırları uluslararası kuruluşların bildirgelerinde ve T.C. Anayasası ile hukuk düzenimizde de belirlenmiştir.

1969 yılında Acil Dünya (Instant World) adlı bir raporda her bireyin bilgilendirilmeye, duymaya, duyulmaya hakkı olduğu, iletişim hakkının, demokratik bir toplum için önemli bir amaç olduğu belirtilmiştir. Böylece iletişim hakkı kavramıyla ilgili çalışmalar Uluslararası İletişim Enstitüsü ve UNESCO katkılarıyla gelişmiştir (Instant World.....Canada 1977: 3; Fisher 1982: 8).

Diğer taraftan da özellikle kitle iletişim araçlarının birbirleriyle karşılıklı çatışmaları, bireylerin gözardı edilerek kişilik hakkı kavramının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Kişilerin sözleri, hakları, yüz ifadeleri kitle iletişim araçlarında biraraya gelerek kişisel ve toplumsal zararlar yaratmakta, zararlar da atılan çamurun izi telafi edilmeye çalışılmakta, zarar doğmadan engellemek de zorlaşmaktadır. Böylece iletişim hakkı kavramının kişilik hakkı sonucu ortaya çıktığını söylemek yanlış olmamaktadır. Demokratik ortamlarda kişilerin günlük yaşamla ilgili kitle iletişim

araçları aracılığıyla bilgi alma, yorum, inceleme ve eleştiride bulunma hakkı da vardır. Böylece ortaya çıkan iletişim özgürlüğü hakkı düşünceyi açıklama ve ifade özgürlüğünü de beraberinde getirmektedir (Öngören 1996: 18).

Kitle iletişim araçlarının sosyal, ekonomik, siyasal yararları nedeniyle iletişim ortamındaki hak ve özgürlüklerin de sınırsız olduğunu düşünmek gerçekçi olmamakta, kişi özgürlüklerinin kurulabilmesi için bazı düzenlemelerin yapılması zorunluluk hale gelmektedir. Bu düzenlemeler Birleşmiş Milletler'in çalışmalarında olduğu gibi T.C. Anayasası'nda da yer almaktadır (Banar 2001: 11)

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlandırılabilirliği durumlar Anayasa'da; sonuçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkasının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının, kurumun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesidir (T.C Anayasası, m.26).

Uluslararası sözleşmelerde kişilik hakları ve ifade özgürlüğüne ilişkin saldırılarda her bildiri veya sözleşme benzer unsurlar ve korumaya yönelik uygulamalar içermektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi özel yaşama, aile, konut, haberleşme hakkına kimsenin karışamayacağını şeref ve haysiyete dokunulamayacağını vicdan, din, düşünce, anlatım, araştırma, bilgi elde etme ve yayma özgürlüğünün bulunduğunu ve düşüncelerinden dolayı kimsenin rahatsız edilemeyeceğini belirtmiştir (Universal Declaration...,1948: <http://www.un.org/overview/rights.html>).

Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi de benzer özgürlükleri temel almış, özel hayata, şeref

haysiyet, aile ve isme karşı keyfi ve yasa dışı yollarla müdahalenin kabul edilebilir olmadığını ortaya koymuştur (International Covenant,1976: <http://www.hrweb.org/legal/cpr.html>).

Bu sözleşmedeki özgürlüklerin kullanımı diğerlerinin haklarına, kişiliklerine saygıyı, ulusal güvenliği, kamu düzeni-sağlığı ve ahlaki değerlerin korunmasına ilişkin belirli sınırlamalar getirmektedir. İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi de özel yaşam hakkına, ulusal çıkarlar, kamu güvenliği ve ekonomik refah, suçun önlenmesi sözkonusu olduğu durumlar dışında devletin bile müdahale edemeyeceğini belirtmiştir. Genel sağlık ve ahlakın korunması gerektiği hallerde ancak başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması da sözkonusu ise müdahaleler hukuka uygun kabul edilebilmektedir (İnsan Hakları ve Temel.....,1950;1953).

Uluslararası sözleşmelerde ifade özgürlüğü ve kişilik hakları benzer uygulamalar içermekle birlikte İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi biraz daha kapsamlı olarak ifade özgürlüğüne yer vermiştir. Buna göre bir görüşe sahip olmak, haberlere ve düşüncelere ulaşmak, ulaştırmak hakkı; kamu makamlarının engeli olmadan, ulusal sınır kısıtlamasına takılmadan kullanılmalıdır. Ancak sorumluluk sahibi olarak, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliği, suçun, düzensizliğin önlenmesi, genel ahlakın, başkalarının şeref ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açıklanmasının önlenmesi, yargı otoritesinin tarafsızlığının korunması için yaptırımların uygulanabilirliği sağlanmalıdır.

Kişilik haklarına, şeref ve haysiyetlere müdahale ile ortaya çıkan eleştiri ve yorum kavramını sınırlandırıcı uluslararası düzeyde oto kontrol çalışmaları da bulunmaktadır.

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu Meslek İlkeleri Deklarasyonu gazetecilerin haberi, bilgiyi toplayıp, yayımlama, dağıtma ve eleştiri-yorum yapma konusunda mesleki davranış standartlarını belirlemiştir. Tarafsız yorum-eleştiri, dürüst haber toplama, gerçeğe uygun haber, bilgiyi paylaşma, belgeleri tahrip etmeme, kaynağın gizliliğini koruma, toplumsal, siyasal, dini, ırksal ayrımcılığa girmemek gazetecinin doğru davranış kuralları olarak adlandırılmıştır. (Declaration of Principles....., <http://www.uta.fi/ethicnet/itj.html/>).

Haber çalmayı, yalan, iftira, onur kırıcı yayını ve rüşveti gazetecinin ciddi meslek hataları olarak kabul eden bu deklarasyon gibi Profesyonel Gazeteciler Birliği Etik Kuralları da kamunun aydınlatılarak, adalet sisteminin ve demokrasinin gelişmesi için basını, öncü kuvvet olarak tanımlamaktadır. Doğruyu araştırmak, yazılarında yorumlarında dürüst ve cesur olmak, kaynağına, konulara, iş arkadaşlarına saygılı olmak, bağımsız davranıp kamuyu doğru bilgilendirmek okura, dinleyiciye, izleyiciye kısaca seslendiği kitleye ve birbirlerine karşı sorumluluk duymak Profesyonel Gazeteciler Birliği Etik Kurallarını oluşturmaktadır (Society of Professional....., <http://www.spj.org/ethics/code.html/>).

Meslek etiğinin gazetecilik açısından uluslararası ilkeleri olarak; insanların doğru bilgi alma hakkı, gazetecinin nesnel gerçekliğe bağlılığı, toplumsal sorumluluğu, mesleki dürüstlüğü, toplumsal katılıma yönlendirmesi, özel yaşam ve onura saygı, toplum çıkarına saygı, evrensel değerler ve kültürlerin çeşitliliğine saygı, savaşın ve insanlığın karşısındaki diğer kötülüklerin yok

edilmesi ve onuncu madde olarak yeni dünya enformasyon ve iletişim düzeninin desteklenmesi de eleştiri-yorum hakkı kullanımını belli sınırlar içinde kabul görmektedir (Şahin 1991: 93-95).

İletişim Araçlarının Temel İlkeleri Bildirgesi'ne göre de UNESCO 5. maddeyle düşünce, anlatım ve haber özgürlüğüne saygı, haberde her tür görüşün yansıtılması gereğini vurgulamıştır. Yayınlanan haber barışın uluslararası anlayışın güçlendirilmesine, ırkçılık veya savaş kışkırtıcılığına karşı gelinmesi yönündeki çabalara zarar veriyorsa, bu haberde sözkonusu olan kişilerin kendi görüşlerinin de yayınlanması gerekmektedir (Topuz 1988: 35; Bülbül 2001: 162-163).

Sonuç olarak yasal düzenlemeler hem basın için uyulması gereken maddeleri kapsamakta hem de bunun dışındaki etik ilkeler; ifade ve basın özgürlüğünün korunması için önemle üzerinde durulması gereken unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu ilkeler hukuki düzende bulunmayıp hem ulusal hem de uluslararası mesleki etik açısından da uygun görülmeyen olaylarla ilgili pek çok ilkeyi de içinde barındırmaktadır (Özgen 1998: 51).

Kaynakça

- BANAR, Seçil, (2001). Kişilik Hakları Açısından Yazılı Basında Eleştiri-Yorum Hakkı: Şevki Yılmaz Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- BÜLBÜL A. Rıdvan (2001). İletişim ve Etik, Genişletilmiş 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

- DOĞAN İsmail (1998). "Çevirenin Yorumu: İletişim Sorunu ve Marshall McLuhan", İletişim ve Yabancılaşma Yazılı Kültürümüzde İlkler, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- GÜRELİ Nail (1983). İletişim olayları İçinde Yazılı Basının Durumu, İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.17, 1. baskı Aralık 1984, Gazeteciler cemiyeti ve İÜ İşletme Fakültesi Ortak Semineri 12-13-14 Mayıs, İstanbul.
- GÜRSEL Öngören (1996). Televizyon ve Radyoda Kişilik Haklarına Saldırlara Karşı Hukuki Başvuru Yolları, Der Yayınları, Yayın No:179, İstanbul.
- KAYA Raşit (1985). Kitle İletişim Sistemleri Basın, Radyo ve Televizyon Yayınlarının Düzenlenmesi, Birinci basım, Teori Yayınları, Ankara.
- ÖZGEN Murat (1998). Kurumsal Kuramsal ve Tarihsel Açından Gazetecinin Etik Kimliği, T.G.C. Yayınları 53, İstanbul.
- SCHLAPP Hermann (2000). Gazeteciliğe Giriş: Mesleğe yönelik ders kitabı, Medya Uygulamaları Üzerine Çalışmalar. Çev. Işık Aygün, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 4. basım. Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.
- ŞAHİN Haluk (1991). Yeni İletişim Ortamı, Demokrasi ve Basın Özgürlüğü, Basın Konseyi Bilimsel Araştırması, İstanbul.
- ŞEN Ersan (1996). Devlet ve Kitle İletişim Araçları Karşısında: Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması. Kazancı Hukuk Yayınları, Yayın no: 148, 1996.
- TOPUZ Hıfzı (1988). Uluslararası İletişim, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

- Declaration of Principles on The Conduct of Journalists, International Federation of Journalists.
<http://www.uta.fi/ethicnet/itj.html/> (21.03.2000).
- Instant World Information (Canada, 1977), s.3; Desmond Fisher, The Right to Communicate; A Status Report, (Paris; UNESCO Press, 1982).
- International Covenant on Civil and Political Rights, U.N.T.S., No:14668, Vol:999, 1976, <http://www.hrweb.org/legal/cpr.html>, (19.02.2003).
- İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi (11. Protokol ile değişik metin) (Avrupa Sözleşmeler Seri No:5) 4.11.1950 tarihinde Roma'da imzaya açılmış 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Society of Professional Journalists, Code of Ethics, <http://www.spj.org/ethics/code.html>, (20.11.2002)
- Universal Declaration of Human Resolution 217 A (III), 10 aralık 1948, <http://www.un.org/overview/rights.html>, (22.03.2003).

